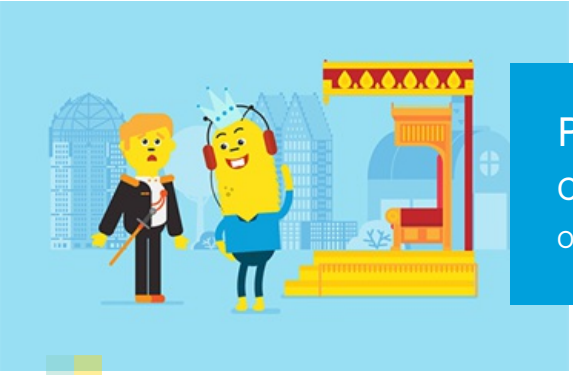

Project: Den Haag in kaart

Cultureel erfgoed

Onze stad, Groep 5-6

De stad zag er niet altijd uit zoals deze er nu uitziet, in de loop van de tijd is er veel veranderd. De leerlingen ontdekken overeenkomsten en verschillen tussen vroeger en nu door oude en hedendaagse plattegronden en stadsgezichten te onderzoeken en te vergelijken. Naar aanleiding van het onderzoek maken ze zelf een stukje plattegrond. Ook ontdekken ze welk (historisch) verhaal er achter die 'saaie' blauwe straatnaambordjes schuilt. In een muurkrant of informatiebord verwerken de leerlingen het verhaal achter de naam van de straat waar ze zelf wonen.

1. Informatie voor de leerkracht

Welkom!
Je gaat in de klas werken met het lesmateriaal van Cultuuronderwijs op zijn Haags (COH). Voor je aan de slag gaat leggen we je uit hoe je dit project tot een succes kunt maken.

Samen ontdekken
Onze cultuurlessen zijn gebaseerd op de didactiek van procesmatig werken, de leerlingen doorlopen hierbij een creatief proces. Zij worden zich bewuster van zichzelf, hun omgeving en ontdekken op een speelse manier hun creatieve vermogen. Met als kern dat je als leerkracht samen met de leerlingen beleeft, beschouwt, verbeeldt, bedenkt en maakt.

Houdingsdoelen
Bij de introductie, oriëntatie en opdrachten worden kennisdoelen en vaardigheidsdoelen benoemd. Onderstaande houdingsdoelen gelden in het algemeen:

- De leerling toont zich nieuwsgierig en proactief.
- De leerling kan positief-kritisch reflecteren op eigen werk en op dat van anderen.

Tips en aanbevelingen

- We raden je aan meer te lezen over de opzet van COH en het DNA van COH.
- Bekijk vooral ook de instructiefilmpjes over creatief proces en filosofisch gesprek.
- Overleg en deel je plannen met de ICC'er of je cultuurcoach.
- Wij adviseren je het hele project van tevoren door te lezen om je goed voor te bereiden en de mogelijkheden te ontdekken die het project biedt.
- Je kunt het lesmateriaal ook downloaden en printen. Gebruik het digibord voor het beeldmateriaal.
- Als richtlijn adviseren wij voor het doorlopen van het creatief proces in het hele project, zes tot acht lesmomenten in te plannen. Alle projecten hebben een introductie, oriëntatie en drie opdrachten. Je kunt ervoor kiezen het lesmateriaal naar eigen wens aan te passen.
- Iedere opdracht heeft dezelfde opbouw: onderzoeken, uitvoeren en presenteren. De reflectievragen kunnen tijdens en na iedere fase van het creatief proces met de individuele leerling of de hele groep besproken worden.
- Nodig eens een kunstenaar in de klas uit. Die kan levendig en beeldend over zijn/haar/diens vak vertellen, aansluitend bij dit project. Het gerelateerde aanbod bij dit project vind je op onze site.
- Een bezoek aan een voorstelling, tentoonstelling of vaste collectie in een Haagse culturele instelling is ook van grote meerwaarde. Zie VONK voor het actuele aanbod.
- Bedenk ook van tevoren bij welke onderdelen je ouders of verzorgers kunt of wilt inschakelen. Het project gaat meer leven als er ook buiten de klas aandacht voor is.
- Maak foto's of filmpjes van de diverse presentatiemomenten en deel deze via de schoolwebsite, klassenapp of andere kanalen.

Projectspecifieke informatie

Over dit project
In dit project worden leerlingen zich ervan bewust dat de stad er niet altijd uitzag zoals deze er nu uitziet. Ze doen onderzoek naar de verschillen en overeenkomsten door oude en hedendaagse plattegronden en stadsgezichten te vergelijken. Ook ontdekken ze dat achter de namen op de `saaie' blauwe straatnaambordjes vaak een interessant (historisch) verhaal schuilgaat.

Doelen
Er worden twee hoofddoelen geformuleerd die specifiek zijn voor het hele project. Dit zijn doelen op het gebied van kennis en vaardigheden. Aan het eind van het project worden deze doelen geëvalueerd met behulp van de succescriteria op het gebied van zelfregulering: de leerling kijkt terug en blikt vooruit.

Reflecteren
De reflectievragen bij de verschillende fases van het creatief proces kunnen tijdens en na iedere fase met de individuele leerling of de hele groep besproken worden. Zie ook de hand-out: Rollen van de leerkracht.

Taalonderwijs
Wil je woorden uit dit project koppelen aan taalonderwijs? Raadpleeg dan de begrippenlijst.

Benodigdheden

Bij elke opdracht staat een opsomming van benodigdheden weergegeven.

2. Introductie

Hoofddoel kennis	De leerling legt uit dat je meer te weten kunt komen over de geschiedenis van een stad aan de hand van stadsgezichten, plattegronden en straatnamen.
Hoofddoel vaardigheid	De leerling onderzoekt de geschiedenis van Den Haag door middel van het bestuderen en vormgeven van stadsgezichten, plattegronden en straatnamen.

Benodigdheden

- digibord
- bijlage 1. Afbeeldingen Den Haag

Aan de slag in de klas

Volg onderstaande stappen om het project te introduceren.

1. Kom naar Den Haag!
   Bekijk en bespreek de video Den Haag Centraal | Bezienswaardigheden - toerisme (2022).

- Wat hebben de makers van Den Haag willen laten zien?
- Wat voor sfeer ademt de video uit?

- Waar herken je aan dat dit Den Haag is?

2. Het Den Haag van toen
   Laat vervolgens een of meerdere oude films van de stad zien, bijvoorbeeld:

- Den Haag 1920
- Den Haag 1929
- Den Haag 1937

3. Vergelijk de oude en nieuwe films met elkaar: wat herken je nog, wat is anders? Is de stad erg veranderd, en de sfeer?

4. Ren je rot
   Laat de volgende afbeeldingen op het digibord zien, en stel steeds de vraag: stond dit gebouw er al in het Den Haag van 1920, denk je? (Tussen de haakjes staat telkens het jaar van de bouw.)
   Wijs twee plekken in het lokaal aan. De ene plek staat voor 'ja', de andere voor 'nee'. Na elke afbeelding kiest elke leerlingen één van de plekken. Wie heeft na 10 afbeeldingen de meeste antwoorden goed? Ren...je... rot!

- 1) Pier bij Scheveningen (1961)
- 2) Vredespaleis (1913)
- 3) IJspaleis (Stadhuis) (1990)
- 4) Centraal Station (2017)
- 5) De Passage (1885)
- 6) Ridderzaal (1280-1288)
- 7) Gevangenpoort (13de eeuw)
- 8) Hofvijver (14de eeuw)
- 9) Grote Kerk (eerste helft 15de eeuw)
- 10) Strijkijzer (2007)

3. Oriëntatie

Benodigdheden

- digibord
- voldoende prints bijlage 2. Plattegrond Den Haag NU

Aan de slag in de klas

Het filosofisch gesprek

In de oriëntatiefase van de les voer je naar aanleiding van de introductie een filosofisch gesprek. Dit is belangrijk voor het creatieve proces. Je kunt het filosofisch gesprek natuurlijk ook tijdens de andere lesonderdelen inzetten. Stel hierbij (een aantal van) onderstaande vragen:

- Waarom verandert een stad met de jaren?
- Zijn er plekken in een stad die nooit meer mogen veranderen?
- Is het erg dat een stad verandert?
- Heeft iedereen hetzelfde gevoel bij een stad?

Oriëntatieopdracht

Voer onderstaande opdrachten uit of maak een keuze.

Den Haag vanuit de lucht

1. Laat de `plattegrond' van Cornelis Elandts uit 1570 zien op het digibord. Bekijk en bespreek met de leerlingen deze oude `plattegrond' van de stad:

- Waaraan kun je zien dat dit Den Haag is?
- Wat herken je?
- Wat is er anders dan vandaag de dag?
- Hoe zou Cornelis dit hebben gemaakt denk je, hoe zou hij hebben geweten dat de stad er `van boven' zo uit zag? Cornelis had nog geen drone...

Extra informatie: In de 16de eeuw, de eeuw waarin deze kaart werd geschilderd, zijn kunstenaars die dit soort kaarten maken, vaak ook landmeters. Het komt echter maar zelden voor dat ze een schilderij maken, meestal zijn het prenten en tekeningen. Deze kaart is waarschijnlijk gemaakt om in het stadhuis van toen op te hangen.

2. Laat de leerlingen vervolgens de digitale Haagse Kaart bezoeken, een website waarop te zien is hoe Den Haag zich door de eeuwen heen ontwikkelde. Laat ze het jaar 1570 opzoeken en dit vergelijken met het schilderij van Cornelis Elandts. Wat is hetzelfde? Zijn er verschillen?

3. Laat de leerlingen vervolgens het schilderij met Den Haag NU vergelijken, op de Haagse Kaart of op Google Maps. Bespreek wat de belangrijkste veranderingen in ruim 400 jaar zijn geweest. Denk bijvoorbeeld aan omvang, bebouwing, groen en verkeer.

4. Laat de leerlingen (de omtrek van) de plattegrond van Cornelis Elandts intekenen op de print van de kaart van het centrum uit Google Maps (bijlage 2). Is dit makkelijk te doen, of is het flink puzzelen?

Succescriterium	Bespreek met de leerlingen de opdracht(en): welke onderwerpen gaan zij onderzoeken de komende les of tijd? Formuleer vanuit het filosofisch gesprek en/of de oriëntatie-opdracht, samen met de leerlingen, een succescriterium waaraan zij werken. Een voorbeeld van een succescriterium bij dit project: De leerling maakt een eigen stadsgezicht, tekent een plattegrond van een deel van Den Haag en presenteert zijn onderzoek naar de betekenis van een straatnaam.

4. Opdracht: Zicht op de stad

De leerlingen ontdekken en onderzoeken een aantal stadsgezichten van Den Haag door de tijd heen, van de 17de eeuw tot nu. Wat valt op, wat is anders dan nu, wat herkennen de leerlingen? Vervolgens maken ze naar aanleiding van één van de stadsgezichten in groepjes een collage met figuren, voorwerpen, gebouwen en teksten.

Subdoel kennis	De leerling legt uit dat stadsgezichten een beeld geven van een stad in een specifieke tijd en vanuit een bepaald perspectief (letterlijk en figuurlijk).
Subdoel vaardigheid	De leerling maakt een eigen stadsgezicht in de vorm van een (web)collage.

Benodigdheden

- digibord
- printer
- oude tijdschriften
- scharen en lijm
- A3-vellen

Aan de slag in de klas

Doorloop de vaste onderdelen binnen elke projectopdracht: onderzoeken, uitvoeren en presenteren.

Onderzoeken

We zagen eerder een oud schilderij van de stad Den Haag, gezien vanuit de lucht.
Al eeuwenlang maken kunstenaars ook stadsgezichten: afbeeldingen van (bijvoorbeeld de skyline van) de stad. Omdat ze trots waren op de stad waar ze woonden bijvoorbeeld, of als herinnering.
Met deze stadsgezichten kun je als het ware een reis door de tijd maken; telkens zie je Den Haag weer in een andere tijd, en soms zelfs ook met een ander 'gezicht', van een andere kant; stad, zee, arm, rijk, etc.

Bekijk en bespreek een aantal voorbeelden:

Een oud stadsgezicht... 17de eeuw

Een heel bekend 17de-eeuws stadsgezicht van Den Haag is dat van Jan van Goyen:

- Wat zien de leerlingen, herkennen ze delen van de stad die nog steeds bestaan?
- Laat de leerlingen benoemen wat ze op het schilderij zien; denk aan vervoermiddelen, de kleren van de mensen, dieren, kleuren of geluiden die bij het schilderij horen.
- Waar is het schilderij van of mee gemaakt?
- Hoe groot zou het zijn?
- Is dit schilderij van lang geleden of van nu? Waaraan zie je dat, waarom denk je dat?

Gewone mensen in Den Haag – de Haagse tekeningen van Vincent van Gogh (19de eeuw)

Vincent van Gogh heeft een aantal jaren in Den Haag gewoond.

Van Gogh werd wereldberoemd met de schilderijen van bijvoorbeeld zonnebloemen. Toen hij in Den Haag woonde, schilderde hij o.a. kinderen van het weeshuis of arme mensen uit een sloppenwijk.

Bekijk en bespreek bijvoorbeeld twee Haagse tekeningen of schilderijen van Vincent van Gogh aan de hand van onderstaande praatvragen:

- Bekijk de mensen op de tekeningen en schilderijen, hoe zien ze eruit? Wat doen ze?
- Zijn de mensen jong of oud, rijk of arm?
- Wat voor soort plek is hier te zien?
- Welke kleuren zie je op het schilderij?
- Welke woorden komen in je op als je hiernaar kijkt?
- Waaraan kun je zien dat dit niet gemaakt is in onze tijd?

De zee: Panorama Mesdag

Hendrik Mesdag beschilderde met behulp van anderen in 1881 een panorama van 14,5 meter hoog en een lengte van 114,5 meter, met daarop het strand en het dorp van Scheveningen.

Bekijk en bespreek het werk, bijvoorbeeld aan de hand van de volgende vragen:

- Wat zie je allemaal?
- Waaraan kun je zien dat dit niet nu, maar vroeger is?
- Wat herken je?

- Wat herken je niet?

Een stadsgezicht van nu

Een ander stadsgezicht werd niet zo lang geleden gemaakt door Casper Faassen.

Bekijk en bespreek dit werk:

- Is dit schilderij van lang geleden of van nu?
- Waaraan zie je dat, waarom denk je dat?
- Hoe zou het schilderij gemaakt zijn?
- Zijn er dingen op dit kunstwerk die de leerlingen herkennen?
- Heeft de kunstenaar hoog of laag gestaan toen hij dit werk maakte?
- Welke vervoermiddelen zie je nu?
- Kun je zien of er nog dieren op straat lopen?
- Kun je zien welke kleding volwassenen en kinderen dragen?
- Is er veel natuur in de stad?

Tip: Op de website Haagse Schoolplaten vind je nog meer oude stadsgezichten.

Uitvoeren

Schoolplaat

De website Haagse Schoolplaten bevat een aantal interactieve 'schoolplaten' die telkens een venster bieden op een ander thema van de stad. Bijzondere 'stadsgezichten' dus.

Geef de leerlingen in groepjes de opdracht om in de lijn van deze site één van de stadsgezichten die bij 'Onderzoeken' aan bod komen, te kiezen en met voorwerpen, gebouwen en figuurtjes hun eigen digitale webcollage of analoge papieren collage te maken. Welke rollen spelen de onderdelen, zeggen ze iets tegen elkaar? Laat de leerlingen dit ook uitwerken, bijvoorbeeld met tekst- of gedachtenballonnetjes.

Presenteren

De schoolplaten kunnen op de volgende manieren gepresenteerd worden:

- Toon alle schoolplaten op het digibord en bespreek deze na aan de hand van de onderstaande reflectievragen.
- Stuur de schoolplaten naar de beheerder van de website Haagse Schoolplaten, het Haags Historisch Museum, en kijk wat er gebeurt.

Reflecteren

Reflectie subdoelen	Vanuit welk perspectief op Den Haag heb jij jouw collage gemaakt?
Reflectie proces	Op welke andere manier zou je de thema's uit jouw collage ook willen laten zien?

5. Opdracht: Den Haag vanuit de lucht

In deze opdracht ontdekken leerlingen hoe men vroeger, toen er nog geen vliegtuigen en fotocamera's bestonden, toch kloppende plattegronden en kaarten kon maken. Welke instrumenten en trucs werden daarvoor gebruikt?
Vervolgens verdiepen ze zich in de legenda: hoe lees je een plattegrond, wat betekenen de kleuren en arceringen? Deze kennis verwerken zij in een praktische opdracht; hoe kun je je wijk of de stad in beeld brengen? Wat zou je misschien in een plattegrond nog meer willen en kunnen vertellen over de wijk dan alleen feiten als soorten bebouwing en straten? Leerlingen maken een 'gevoelsplattegrond' van hun wijk, of een 3D-kaart zoals een kunstenaar dat in 1570 ook al deed.

Subdoel kennis	De leerling legt uit hoe kaarten en plattegronden gemaakt worden.
Subdoel vaardigheid	De leerling tekent een plattegrond van een deel van Den Haag in vogelperspectief met 3D-gebouwen.

Benodigdheden

- digibord
- A3-vellen
- verf, potloden, stiften

Aan de slag in de klas

Doorloop de vaste onderdelen binnen elke projectopdracht: onderzoeken, uitvoeren en presenteren.

Onderzoeken

1. Zo vind ik mijn weg
   Toon de Schooltv video - *Een overzichtskaart. Vind je weg met een kaart*; een beeldclip waarin in het kort wordt verteld hoe je je weg op een kaart kunt vinden. Bespreek dit kort na:

- Wist je dit al?
- Gebruik je weleens een (digitale) kaart?
- Vind je dat moeilijk of juist helemaal niet?

2. Monnikenwerk
   Laat (een deel van) de uitzending van het Klokhuis zien over landkaarten maken. Hoe gebeurt dat nu, maar vooral ook: hoe deden ze dat vroeger, zonder fotocamera's en vliegtuigen?

- Kaarten maken moet nauwkeurig gebeuren, maar hoe deden ze dat vroeger?
- En hoe doen ze dat nu?

3. Hoe zit dat in elkaar?
   Bekijk en bespreek vervolgens de (hedendaagse) digitale plattegrond van Den Haag op een topografische kaart. Doorloop de stappen in onderstaande volgorde:
   - Onderzoek met elkaar de betekenis van de verschillende kleuren en vormen. Denk aan zee, strand, bos, park, straten, openbaar vervoer, vijvers, snelwegen, grachten, gebouwen, kerken, musea, winkelcentra, etc.
   - Zoom in op de wijk. Welke kleuren komen het meest voor?
   - Ga een aantal routes langs die de leerlingen elke ochtend van huis naar school afleggen.
   - Bespreek welke bijzondere gebouwen en plekken er langs die routes te vinden zijn. Hoe zagen die er vroeger uit? Toon eventueel oude foto's, bijvoorbeeld te vinden in de Haagse Beeldbank.

4. Laat de leerlingen in groepjes op de Haagse Kaart onderzoeken hoe hun wijk er vroeger uitzag. Of: kun je op de Haagse Kaart vinden hoe jouw wijk er vroeger uit zag?

Uitvoeren

Mijn plattegrond

1. Bespreek nogmaals kort de 'plattegrond' van Cornelis Elandts. Elandts laat de stad eigenlijk vanuit twee perspectieven zien: van boven ('vogelperspectief'), maar sommige gebouwen schildert hij ook van de zijkant.

2. Geef de leerlingen de opdracht eenzelfde soort 'plattegrond' te maken. Laat de leerlingen kiezen welk stukje van de stad of hun wijk ze willen uitwerken in een plattegrond. Vraag de leerlingen een plattegrond in vogelperspectief te schetsen en daar in 3D de gewenste gebouwen op tekenen. Stuur erop aan dat ze bijzondere gebouwen kiezen.

   Tip: Kijk voor inspiratie naar de plattegrond van Madurodam of die van Diergaarde Blijdorp.

Wat willen de leerlingen per se laten zien? En hoe doen ze dat?

Presenteren

Richt met de plattegronden van de leerlingen een tentoonstelling in.
Bespreek de resultaten na aan de hand van bijvoorbeeld onderstaande reflectievragen.

Reflecteren

Reflectie subdoelen	Waarom koos je voor deze gebouwen op jouw plattegrond?
Reflectie proces	Op welke manier zou jij iemand buiten Den Haag willen laten zien hoe jouw stad er uitziet?

6. Opdracht: Straatnamen

In deze opdracht verdiepen leerlingen zich in straatnamen. Een aanzienlijk aantal straatnamen verwijst naar een historische gebeurtenis, figuur of plek. Ze onderzoeken wat het verhaal is achter een aantal straatnamen en verwerken dit in een muurkrant of informatiebord.

Subdoel kennis	De leerling legt uit dat straatnamen vaak iets vertellen over de geschiedenis van een plek.
Subdoel vaardigheid	De leerling onderzoekt de achtergrond van straatnamen in Den Haag en presenteert de resultaten met een muurkrant of informatiebord.

Benodigdheden

- digibord
- tablets/pc's
- papier, schaar, lijm, stiften

Aan de slag in de klas

Doorloop de vaste onderdelen binnen elke projectopdracht: onderzoeken, uitvoeren en presenteren. Aan het eind van deze opdracht staan evaluatievragen die betrekking hebben op het hele project.

Onderzoeken

Enig idee?

Volg onderstaande stappen.

1. Toon de volgende video: Meer informatie over de betekenis van de straatnamen (Rotterdam).

2. Bespreek vervolgens:

- In welke straat wonen de leerlingen?
- En in welke straat staat de school?
- Weet iemand waar deze straatnamen naar verwijzen?

Vaak kun je van alles over bijvoorbeeld je wijk ontdekken door goed op de straatnaambordjes te letten. De namen van straten hebben namelijk vaak iets te maken met vroeger:

- een verwijzing naar een gebouw dat er stond (Molenstraat bijvoorbeeld), of waar de straat of het plein voor werd gebruikt (Toernooiveld, Vismarkt);
- naar een historisch figuur of gebeurtenis (Anna Paulownastraat, Plein 1813);
- of hoe het er vroeger uitzag of nu uitziet (Lange Vijverberg).

Toen Napoleon de baas was over Nederland (1795-1813), bepaalde hij niet alleen dat iedereen moest worden geregistreerd met een achternaam, maar ook dat alle straten een naam moesten krijgen en alle huizen een nummer, zodat het makkelijker was belasting te innen. Sindsdien hebben alle straten in ons land een straatnaam.
Tip: Op IsGeschiedenis is er meer informatie te vinden over de geschiedenis van straatnamen.

3. Geef de leerlingen de opdracht om via het Haags Gemeentearchief uit te zoeken wat de betekenis is van de naam van de straat waar ze wonen.

4. Vorm duo's en geef de leerlingen de opdracht zoveel mogelijk straatnamen in hun wijk of stadsdeel te checken en te rubriceren. Laat hen inventariseren welke namen een historische achtergrond hebben. Laat hen ook groeperen: welke straatnamen horen bij elkaar of vallen bijvoorbeeld binnen hetzelfde 'thema'? (staatslieden, zeehelden, bomen, etc.).

5. Laat ieder duo één straatnaam met een historische achtergrond uitkiezen en onderzoeken waar de straat precies ligt, en waar de straat precies naar vernoemd is. Indien het een historisch figuur betreft: wat weten we over diegene en hoe denken wij tegenwoordig over deze persoon? (denk bijvoorbeeld aan ons koloniale verleden).
Is er nog iets op deze plek te zien dat verwijst naar de straatnaam?

Uitvoeren

Voer de volgende opdrachten uit of maak een keuze:

- Straatnamenmuurkrant
Op een muurkrant verwerken de leerlingen in duo's de onderzoeksresultaten. Zij schetsen een grove wijkplattegrond,

markeren hun onderzochte straat en voegen daar afbeeldingen aan toe van (historische) figuren, plekken, voorwerpen of gebeurtenissen, plus een korte beschrijving.

- Ter informatie
  Hoe kunnen ze de mensen die elke dag door deze straat lopen, laten weten waar de straatnaam eigenlijk naar verwijst? Leerlingen ontwerpen in tweetallen een informatiebord in tekst en beeld, dat zogenaamd naast het straatnaambord kan worden gehangen.

Presenteren

Richt met de muurkranten en/of informatieborden een tentoonstelling op school in. Nodig ouders/verzorgers en andere leerlingen uit de tentoonstelling te komen bekijken.

Reflecteren

Reflectie subdoelen	Welke straatnaam had het meest bijzondere verhaal?

Evalueren

Bespreek met de leerlingen het doorlopen proces aan de hand van onderstaande vragen:

- Kan een stadsgezicht helemaal objectief zijn? Met andere woorden: zal een kunstenaar altijd helemaal de waarheid afbeelden, of verandert hij wel eens wat? Waarom denk je dat?
- Wat zou er wat jou betreft mogen veranderen in de manier waarop een plattegrond eruitziet?
- Kijk je nu je meer over straatnamen weet, vaker omhoog, op zoek naar een straatnaambordje?
- Heb je nu een ander beeld gekregen bij de straat?

Eindreflectie: zelfregulatie terugkijkend	Van welke plek, gebouw of straat in Den Haag zou jij meer over de geschiedenis willen weten?
Eindreflectie: zelfregulatie vooruitkijkend	Als jij een stadsgezicht van het huidige Den Haag zou maken, wat zet je er dan op?